

Velikonoce

Velikonoce jsou nejvýznamnějším svátkem křesťanské církve, jsou spojeny s památkou umučení a vzkříšení Ježíše Krista. Velikonoční mystérium tak představuje samotnou podstatu víry. Zároveň jsou významným obdobím z přírodního hlediska, začíná nové vegetační období přírody. Jsou to svátky příchodu jara.

Na Velikonocích je patrné prolínání silného duchovního světa víry a jeho symbolů s obyčejným každodenním životem, snahou o soužití s přírodou, projevující se v jednotlivých zvycích, obřadních úkonech a aktivitách. Tak během jednoho dne lidé vykonávali a dodržovali přísný půst, pokání, zpověď a tiché náboženské rozjímání, na druhé straně byli velmi pověreční a prováděli různé úkony pohanské magie, které je měly ochránit před špatnými silami nebo přinést nějaký prospěch.

Jsou svátkem pohyblivým, vždy se slaví až po dni jarní rovnodennosti, tedy po 21.3., a to vždy 1. neděli po 1. jarním úplňku. Velikonoce tak mohou nastat v době od 22.3. do 25.4. Od nich jsou pak odvozeny další pohyblivé svátky jako například – Svátek nanebevstoupení Páně, Svatodušní svátky čili Letnice a Svátek Božího těla.

Křesťanské Velikonoce vycházejí velmi silně z pohanských zvyků (už stanovení jejich trvání Měsícem), také navazují na jarní židovské svátky zvané Pesach. Pesach znamená v hebrejštině přechod. Upomíná na vysvobození židovského národa z egyptského otroctví a jeho přechod do zaslíbené země „Kanaán“. Taky upomíná na egyptské rány, kdy trestající anděl přešel při jedné z těchto ran domy Izraelitů, označené Beránkovou krví. V Kristově době byl pesach hlavním židovským svátkem a na jeho oslavu jel Kristus do Jeruzaléma. Křesťané však v tuto dobu slaví právě, to, co Kristus v tento čas prožil v Jeruzalémě. Zde završil svůj pozemský život v podobě člověka a ztvdil jím své boží poslání.

Velikonocům předchází takzvaná Postní doba. Je to 40ti denní období půstu, který trval od Popeleční – škaréde středy až do Božího hodu velikonočního. Stejně jako Kristus prožil 40 dní na poušti, kde se postil a duchově se připravoval na vyvrcholení své pozemské pouti, tak 40 ti denní postní doba má pro Křesťany po jeho vzoru představovat duchovní přípravu na svátky znovuzrození a vítězství nad smrtí. Je symbolické že, zmrtvýchvstání Krista naprosto koresponduje se zmrtvýchvstáním přírody, s obnovením života, s porážkou smrti.

Popeleční středa, počátek postního období, následovala po Masopustním úterku, bujarém dni. Přelomem mezi oběma dny byla půlnoc, která podobně jako silvestrovská půlnoc od sebe oddělovala dvě naprosto odlišné období. V tento den lidé přicházeli ráno do kostela, kde od kněze přijali takzvaný Popelec, křížek, vyznačený na čele popelem a slova: „Pamatuj, že prach jsi a v prach se obrátíš.“ Černý popel byl vzat z ratolestí, které byly posvěceny při loňské květné neděli. Tento den má hluboký symbolický význam – je to předzvěst blížící se (Kristovy) smrti – naznačuje jsi jen prach, byť zhmotněný, a v prach se obrátíš. Je na čase činit pokání a pak o Velikonocích lépe slyšet Boží slovo.

V lidové kultuře a ve spojení s tím i v ikonografii měly zvláštní význam postní neděle, těch v postní době předcházelo Velikonocům šest:

1/ 1. neděle postní – černá / Dominica Invocavit (me et ego exaudiam eum) – Ž 90:15

2/ 2. neděle postní – prazná / Dominica Reminiscere (miserationum tuarum Domine) –

Ž 24

3/ 3. neděle postní – kýchavá / Dominica Oculi (mei semper ad Dominum, abrenunciacionis) – Ž 24: 15, Luk. 11:14-28

4/ 4. neděle postní – družebná/ Dominica Laetare (Hierusalem)

5/ 5. neděle postní – smrtná/ Dominica Judica (me Deus et discerne causam meam, in passione) – Ž 42: 1

6/ 6. neděle postní – květná/ Dominica Palmarum (in ramis palmarum)

Černá neděle - smutek ze začátku postu, symbolizovaná černým oděvem

Smrtná neděle - zvyk vynášet smrt, má už předhistorický kontext, hluboce spjatý s motivy lidské smrti a oběti. Byl velmi silně zakořeněný, rozvíjený i v době středověkého mysticismu. Tehdy se církev proti tomuto zvyku snažila všemožně bojovat – zákazy, tresty, přesto se tento zvyk udržel v široké veřejnosti až do 19. století, výjimečně dodnes.

Symbolické na tomto zvyku je snad úplně všecko. Na smrtnou neděli svobodná děvčata zhotovila symbolickou figurínu, která vyjadřovala svou formou i užitím materiálů smrt. Figurína se nazývala smrtka, smrtholka, morena nebo morana. Existují názory, že název morena se odvozuje od staroslovenského ženského mýtu smrti a snad je i jeho obrazem. Ve sféře symboliky skutečně všemi svými součástmi i svou podstatou symbolizuje smrt. Základem je kříž z latí ve výšce lidské postavy. Ten se převážně hustým svazkem slámy, z lícni strany se potáhne bílou látkou, na obličej se černě vyznačí oči, nos a místo úst hřebenovité zuby. Figurína se nastrojí do škaredých šatů naprosto bezvýrazných barev – šedé, bílé a černé. Užitý materiál obecně symbolizuje smrt. Sláma – je vymláčená, bez života. Šaty – obnošené. Místo náhrdelníku se na figurínu zavěšují řetízky z prázdných vaječných skořápek nebo šňůry z navlečených prázdných ulit hlemýžďů – opět mrtvé ostatky někdejšího živého života.

Děvčata pak smrtku vhodila do vody nebo ji před tím ještě upalovala. Někde se smrti ještě před utopením spílalo, někde se před ní utíkalo. Kdo pak zůstal poslední, měl osud zpečetěn, měl zemřít. Nešlo jen o symbol vlastní smrti, ale o ukončení celé zimy, mnohdy kruté, v níž smrt vládla těžkou rukou.

Někde existoval smrták v mužské podobě.

Druhou částí obřadu pak bylo, že se do vesnice vnášelo nové léto, líto, májíček. Opět s tímto lítem dívky obcházely vesnici. Celý obřad měl hluboce symbolický význam roznášení jara a obnovy života. Májíček byl oproti smrti zhotoven z materiálů bytostně zosobňujících život. Z větviček, vajíčků...atd. Mohla to být panenka, ale už optimistická, krásně zdobená.

Květná neděle - je poslední nedělí v postním období, začíná jí pašijový týden. Její obřady jsou již mnohem více náboženského charakteru. S různými jarními obřady, k vítání jara, mají společné využití jarních ratolestí. O Květné neděli se připomíná slavný Kristův vjezd do Jeruzaléma. Začíná jím tak příběh s ohromným kontrastem života a smrti, slávy a pohany, lidské zrady a síly Božího zákona. Ježíš vjíždí do Jeruzaléma na oslátku. Tedy ne jako král, ale jako chudák. Ale lidé jej vítají, dávají na cestu své pláště jako důkaz své oddanosti a úcty. Provolávají mu slávu. Mávají mu palmovými větévkami. Jak jsme si již řekli, palma v antickém Římě symbolizovala vítěze. Ježíš tedy vjížděl do města jako vítěz.

Zde se spojila vzpomínka na Kristův vjezd do Jeruzaléma a jeho vítání za pomoci palmových větévek a všeobecného zvyku užívat při jarních oslavách květin. Odtud zvyk užívat a nechat svítit kočičky a vystavovat si je doma. Jde o spojení dvou zvyků - připomínky významné křesťanské události a všeobecné oslavy příchodu jara.

Posvěcené větvičky se pak schraňovaly doma až do Velkého pátku, dávaly se na různá místa, kde měly přinést například ochranu před požárem, nebo se zabodávaly do půdy, kde měly přinést úrodu. Šlo až o magické obřady, nemající s křesťanstvím nic společného, ovšem lidé pevně věřili v jejich posvěcení Bohem.

- *O neděli černé se ženy zahalovaly tmavými nebo černými šátky.*
- *O neděli postní se jedlo jídlo z praženého nedozrálého obilí*
- *O neděli kýchavé se říkalo, že kolikrát člověk kýchnul, tolik let buď ještě žil nebo v některých krajích se říkalo, že za tolik let umřel. Ovšem kýcháním se projevovale onemocnění morem, a proto se ho lidé báli a tak vznikl zvyk, že tomu, kdo kýchnul se hned popřálo :“Pomáhej Pán Bůh“.*
- *O neděli družebné bylo mládeži povoleno sejít se na návsi a poveselit se. V tuto neděle také chodil družba s ženichem do domu dívky, kam chtěli přijít o Velikonocích na námluvy.*

- *O neděli smrtné bylo zvykem vynášet Smrtku/ Moranu/ Mařenu. Tak chlapci a dívky vynášeli opentlovanou figuru ze slámy a hadrů ze vsi a hodili ji do potoka. Někde chodila děvčata s malým stromečkem ozdobeným pentlemi a vyfoukanými vajíčky.*
- *O neděli květné, kdy si připomínáme Ježíšův příjezd do Jeruzaléma, jej lidé vítali palmovými ratolestmi. U nás palmy nerostou, takže jejich úlohu převzaly větvičky jivy – tzv. kočičky, ty se nechaly posvětit v kostele a zdobily se jimi světnice.*

Pašijový týden

Tak se nazývá poslední týden před Velikonocemi, poslední týden půstu. Začíná právě Květnou nedělí. Jeho hlavním motivem jsou Pašije – zvěst obsažená v evangeliích o umučení a zmrtvýchvstání Ježíše Krista. Popis této události nalezneme ve všech čtyřech evangeliích. Název pašije je odvozen z latinského slova *passio* – utrpení.

Další významné dny tohoto týdne jsou:

- a/ Škaredá středa
- b/ Zelený Čtvrtek
- c/ Velký pátek
- d/ Bílá Sobota

Velikonoce vrcholí a končí Božím hodem Velikonočním, tedy Velikonoční nedělí.

Škaredá středa – dnes bychom mohli říct, že to byl den, kdy Jidáš zosnoval Ježíšovu zradu. Ve středu po Květné neděli udal dle Bible Jidáš Ježíše velekněžím. Za to dostal úplatu třicet stříbrných. Poté už začal hon na Ježíše a kampaň proti němu. Odtud pochází i název tohoto dne v Čechách – ošklivá, škaredá středa.

Zelený čtvrtek – počáteční den tzv. Velikonočního třídenní, v němž se odehrály všechny hlavní události Velikonoc. Možností odkud získal Zelený čtvrtek své pojmenování je několik. Je to zřejmě pojmenování z doby ještě předkřesťanské, opět spjaté se symbolikou jara, oslavy rašící zeleně a s tím spjatých pokrmů. (I dnes si dokonce také ateisté připomínají tento den třeba tak, že shánějí Zelené pivo od Starobrna). Pojídání pokrmů a rostlin přetrvávalo také u Židů při oslavě již zmíněného svátku Pesach, kdy se připravují jídla ze zelených a zároveň hořkých bylin, připomínající utrpení jejich dávné egyptské poroby. Zelené rostliny se pojídají i jinde, například u nás špenát. Vzhledem k postu se složitější jídla připravují až po skončení postu.

Biblické události významně ovlivnily zvyky vážící se k tomuto dni. Hlavní události se staly večer a přes noc. Především si připomínáme Poslední večeři Páně, kdy se Ježíš loučil s apoštoly, označil Jidáše za svého zrádce a ustanovil rituál eucharistie, tj. přijímání chleba a vína jako svého těla a své krve. („Toto je mé tělo, které se za Vás vydává a Toto je má krev, která se za Vás prolévá, to čiňte na mou památku.“). Poslední večeře Páně patří spolu s následujícími událostmi k v ikonografii hojně využívanému motivu. Vzpomeňme například Poslední večeři Leonarda da Vinciho. Pokusy o různý výklad tohoto díla, rozdílné od obecně přijaté interpretace vedly až k obrovským protestům církve – viz. Film Šifra mistra Leonarda.

Další, hojně zobrazované události, byly, Ježíšova modlitba v Getsemanské zahradě, kam Ježíš odešel s učedníky k poslední modlitbě před svým neodvratným koncem (a kde prosil o sílu, aby nezklamal a naplnil svůj osud a tak spasil svět.....poslední pokušení Krista od Kazantkise). Zde Jidáš dokonal polibkem svou zradu (opět velmi symbolický moment, dodnes často zmiňovaný i používaný polibek smrti – mafie apod.), poté byl zatčen, souzen, bičován, stanul před Pilátem, který jej po váhání vydal dle vůle lidu k ukřižování a propustil na svobodu lotra s mnoha vinami. Pilát vědom si zrůdnosti svého rozhodnutí si umyl ruce (dodnes mytí rukou jako symbol, že se od něčeho distancujeme). Ukřižování bylo nejkrutější a nejpotupnější exekuce podle trestního práva Starého Říma.

Velký Pátek - ohlášeno zakokrháním Kohouta. Opět velmi symbolický okamžik, zračí zradu nejbližšího člověka. Ne podlého zrádce, ale někoho, kdo přísahal svou lásku a věrnost. (Později přichází velké gesto odpuštění, když Ježíš určuje Petra svým zástupcem na zemi). V tomto dni se zračí vše, co člověku není cizí. Je to den, kdy se připomíná lidská slabost, zrada, strach, oběť, prohra, vítězství smrt. Tak tomu bylo od Adama vždy, smrt vždy zvítězila, nebylo před ní úniku. Nejsmutnější den, kdy byla obnažena podstata lidí a jejich neschopnost překonat zlo a smrt, den lidské potupy.

Bílá Sobota - název odvozuje od zvyku křtít v tento den nové věřící, který se udržoval v rané církvi. Symbolika jejich očisty byla dána vodou, ale i rouchem, do kterého se oblékli. To bylo bílé. V tento den byla svěcena i vlastní voda, která pak v průběhu roku byla používána ke svěcení, žehnání, vykrápění i křtění nemluvňat. V Bibli je to den truchlení, oplakávání mrtvého Krista, ale i den naděje. Naděje ve vzkříšení, které pak skutečně ze soboty na neděli nastane. Odtud celý název svátků – Velikonoce – Velká noc.

Boží hod Velikonoční - nastávají konečně ty pravé svátky, oslavy Kristova Vzkříšení – Velikonoce, po události v hluboké noci ze soboty na neděli. Událost lidmi hluboce a všeobecně prožívána. Smutek je zapomenut. Začíná nový život očištěný utrpením a prošlý smrtí. Radost a jasot, zvoní opět zvony, lidé zpívají s radostí o vzkříšeném Kristu. Lidé jdou na slavnostní průvod kolem kostela, každý je oblečen aspoň v nějakém novém kousku oblečení. Končí půst.

Pondělí Velikonoční - přechod od duchovních svátků a oslav k bujaré oslavě jara a nového života. Pomlázka je od slova – pomlazení. Šlehání zelenými pruty. Zelený prut je výrazem pozitivní souhry živlů. Ožil účinkem vody, slunce a země. Je přirozeným obrazem obrození síly. Podle magických zákonů se tato síla dál předá jedině dotykem. Šlehnutí už symbolizuje výskot, pohyb, radostné hemžení, jež stvrzuje platnost tohoto aktu. Dodržoval se i jindy, například, když byl dobytek poprvé vyhnán na pastvu, také byl vyšlehán. Chlapci vyšlehali proutkem dívky a za to dostali odměnu – barevné mašle, symbol radosti a vajíčka – symbol nového klubajícího se života. Mělo by to být vajíčko plné! – prázdné je jen prázdnou schránou a symbolizuje smrt.

- *O Škaredé středě se říkalo, že se Jidáš celý den mračil na Ježíše, proto se nikdo nesměl mračit, jinak by se mračil celý příští rok..*
- *O Zeleném Čtvrtku oblékali kněží při mši zelené mešní roucho, v ten den se mělo jíst jen zelené jídlo, aby byl člověk v příštím roce zdravý. V ten den naposledy také znějí kostelní zvony, poté až do Neděle umlkají a „odlétají do Říma“. Hlas zvonů nahrazují řehtačky nebo klapačky, se kterými chlapci obcházejí vesnici třikrát denně. Nahrazují tak hlas zvonů zvoucí k modlitbě. V sobotu při obchůzce pak získávají za odměnu vajíčka k Velikonoční pomlázce a dnes i různé sladkosti. (tento zvyk zřejmě souvisí s dávnými lidskými představami, že hluk a lomoz odpuzuje zlé síly). Chlapci hrají hry na „Honění Jidáše“. Pečou se z těsta Jidášci – pletence, které mají tvarem připomínat provaz, na němž se Jidáš oběsil. Zde dochází ke smíchání s domácí tradicí, kdy se Jidášky potírají medem pro zajištění zdraví.*
- *Velký pátek byl dnem hlubokého smutku, tomu odpovídají také zvyky vykonávané na tento den. Zvyky Velkého pátku jsou až neuvěřitelnou směsí silné víry a projevem její podstaty, zároveň prolnuté s úkony lidové magie. Lidé se před východem slunce omývali v potoce, aby byli po celý rok chráněni před nemocemi. Nesmělo se pracovat na poli ani na zahradě, nesměla se obracet hrouda. Nesmělo se prát prádlo v potoce, protože místo do vody by se namáčelo do Kristovy Krve. Byl to den ticha a rozjímání, toho dne ani krávy na pastvě neměly přivěšené zvonce. Podle lidové víry se otevírala země a na krátkou chvíli odhalovala ukryté poklady, lidé v tuto noc chodili do lesů a ke zříceninám hradů, poklad mělo označovat světélko nebo zlaté kapradí. V tento den se uhasínal starý oheň a vykřesával a zapalovat se oheň nový.*
- *O Bílé sobotě se konala jen noční bohoslužba, tzv. vigilie (vigilie je noc před svátkem). Před bohoslužbou se zapálil před kostelem oheň, posvětil se a od něj se zapálila velikonoční svíce a přenesla se do kostela – tzv. Paškál, symbol vzkříšeného Krista. Zapaluje se již v předvečer,*

zase, aby bylo symbolicky vidět světlo ve tmě, které v podobě Ježíše přišlo k lidem. Spalovaly se ratolesti z Květné neděle. Popel z nich sloužil k potřebám po celý následující rok – kupříkladu k pomazání na Popeleční středu. Lidé oproti tomu doma uhasili všechny ohniště. Každá hospodyně dala před kostelem na hranici svoje polínko a po posvěcení ohně vzala žhavý oharek domů a rozžehla jím nový oheň. Popelem z posvěceného ohně se sypaly louky a pole, aby dobře rodily.

O Velikonoční neděli byly svěceny velikonoční pokrmy: beránek, mazanec, vejce, chléb i víno. Po 40ti denním půstu si musel organismus zvykat na jídlo. Dívky malovaly vajíčka na pondělí, dospělí chodili na návštěvy, na obchůzky polí. Někde lidé zapichovali do půdy ratolesti nebo rovnou kříže z ratolestí, věřili tak v požehání a zajištění větší úrody. Pletly se Velikonoční pečiva – bochánky, u nás nejvíce mazance. Mazance jsou z dobrého těsta s množstvím másla, vajec, cukru, rozinek a mandlí. Hodně se peklo z kynutého těsta – odkaz na to jak těsto kyne – kynutí a nabývání na objemu důležitých hodnot. I zde můžeme spatřit určitou provázanost s oslavou a zvyky probouzející se přírody. Pokud takové těsto nenakynulo, nevěstilo to nic dobrého. Pro požehnutí se na mazanci dělal kříž – jako kostelík na kopečku.

Od pohanských zvyků je odvozován svátek Pondělí Velikonoční – velikonoční hodování. V tento den se odbývala pomlázka, mládenci chodili se splétanými pomlázkami z vrbového proutí zdobeného stuhami vyšlehat ženy a dívky, aby byly celý rok zdravé a čilé, a za to dostali malované vejce – tzv. Kraslice. Již od pohanských dob bylo vejce spojováno s oslavou jara, protože bylo **symbolem nového života**.

Ježíšovo působení na Zemi neskončilo zmrtvýchvstáním na Velikonoční neděli. Ježíš vystoupil na Nebesa opět 40 dní po svém zmrtvýchvstání, 50 dní po Velikonočích byl na Zem seslán Duch svatý – neděle Letniční a ještě dalších 11 dní nato se slavil svátek Božího Těla.

Do tohoto období se vmísil ještě jeden památný den, ne křesťanský svátek, a to byla noc z 30.4. na 1.5. tzv. Čarodějnice. Ve středověku se věřilo, že v noci z 30.4. na 1.5. mají nečisté síly velkou moc, že jí může uplatňovat a uplatňuje sám Satan, ten ji používá prostřednictvím lidí – čarodějů a čarodějnic. Odtud už je jen kousek k upalování čarodějů a čarodějnic na hranici.

Zajímavá je symbolika kříže, kdy v období prvotních křesťanů nebyl tento symbol nějak zdůrazňovaný, na významu nabyt až v době středověku, předmětem zájmu středověké mystiky. Nejkrutější symbol Kristova údělu. Dnes je sjednocujícím symbolem křesťanů na celém světě.

- beránek (symbol, co je dnes – znehodnocení na trhu, v lepším případě symbol jara).
- Křížová cesta